

Η έξαρση των εθνικισμών στην εποχή μας

Ζούμε πάλι την έξαρση των εθνικισμών, σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις με τη μορφή της αντιδραστικής-εθνικιστικής ιδεολογίας. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαμε τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στην Αφρική, στη Μέση και την Άπω Ανατολή (Κίνα, Βιετνάμ), που οδήγησαν στη διάλυση του αποικιοκρατικού συστήματος και στη δημιουργία εθνικών κρατών. Εντούτοις, μια σειρά έθνη, όπως οι Ιρλανδοί, οι Παλαιστίνιοι, οι Βάσκοι, ή εθνικές ενότητες, όπως οι Κύπριοι, δεν μπόρεσαν να αποκτήσουν την εθνική τους ανεξαρτησία. Στην ίδια περίοδο στην Αφρική, με επαναστάσεις, εμφύλιες συγκρούσεις και γενοκτονίες, σχηματίστηκαν μια σειρά κράτη με το σχετικό ξεπέραςμα του φυλετικού κατακερματισμού. Η τραγική μοίρα των περισσότερων απ' αυτά τα κράτη —συνέπεια φυλετικών ανταγωνισμών και ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων— είναι γνωστή. Την ίδια εποχή είχαμε την αφύπνιση του αραβικού εθνικισμού, σειρά αντιϊμπεριαλιστικών επαναστάσεων και τη δημιουργία νέων, ελεύθερων κρατών —Αλγερίας, Αιγύπτου, Συρίας, Ιράκ, Λιβύης κ.λπ.— και αργότερα την ιρανική επανάσταση εναντίον του καθεστώτος του Σάχη. Οι χώρες αυτές, παρά τις ελπίδες και τις αυταπάτες που είχαν δημιουργηθεί, δεν ακολούθησαν το λεγόμενο «μη καπιταλιστικό» δρόμο ανάπτυξης. Κατάλοιπα παλαιών τάξεων, η νέα αστική τάξη και η κρατική γραφειοκρατία μπόρεσαν, κατακτώντας την εξουσία, να καταπνίξουν τις προοδευτικές δυνάμεις. Από τη σοσιαλιστική φρασεολογία οι χώρες αυτές —με τις ιδιομορφίες της καθεμιάς— πέρασαν στη δικτατορία του μονοκομματικού κράτους. Η οικονομική, κοινωνική και ιδεολογική κρίση αυτών των νέων κοινωνιών είχε ως συνέπεια τον εκφυλισμό της αντιϊμπεριαλιστικής ιδεολογίας και την ανάπτυξη ενός αντιδραστικού μουσουλμανικού φονταμενταλισμού. Ακραίες περιπτώσεις αυτής της ιστορικής αποπλάνησης αποτελούν τα αιμοσταγή καθεστώτα του Ιράν και του Ιράκ.

Η κατάρρευση του σοσιαλιστικού στρατοπέδου, εξάλλου, και οι επεμβάσεις για την επιβολή της «Νέας Τάξης» γέννησαν νέες συγκρούσεις και νέους εθνικισμούς. Η Σοβιετική Ένωση, ως γνωστόν, ήταν ένα πολυεθνικό κράτος. Από τα πρώτα χρόνια της επανάστασης είχαν γίνει προσπάθειες να λυθεί το «εθνικό ζήτημα». Αλλά η βαριά κληρονομιά του παρελθόντος (Ρωσία=φυλακή των λαών) και η στρεβλή πορεία για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού συντηρούσαν τα κατάλοιπα των προκαπιταλιστικών ιδεολογιών, του εθνικισμού και του τοπικισμού. Εντούτοις, επί 70 χρόνια, παρά τις υπάρχουσες εντάσεις, οι λαοί της Σοβιετικής Ένωσης συνυπήρξαν ειρηνικά. Με την κατάρρευση ελευθερώθηκαν οι καταπιε-

σμένες αντιδραστικές ιδεολογίες. Τα εθνικά αισθήματα των λαών αυτών τα εκμεταλλεύτηκαν οι άλλοτε κομμουνιστικές γραφειοκρατίες. Για να περιοσθούν πολιτικά, καλλιέργησαν υπαρκτές διαφορές, με αποτέλεσμα τη στρεβλή «λύση» πραγματικών προβλημάτων, σε πολλές περιπτώσεις με τον πόλεμο ή με τις εμφύλιες συγκρούσεις στις νότιες δημοκρατίες της τέως Σοβιετικής Ένωσης (δημοκρατίες του Καυκάσου, Τσετσενία κ.λπ.).

Η «Νέα Τάξη» δεν ήρθε βέβαια για να λύσει τα υπάρχοντα προβλήματα. Στόχος των ΗΠΑ, μοναδικής —επί του παρόντος— υπερδύναμης, είναι η παγκόσμια οικονομική, πολιτική, στρατιωτική και ιδεολογική ηγεμονία. Για να πετύχουν αυτό το σκοπό, οι ΗΠΑ εκμεταλλεύτηκαν υπαρκτά προβλήματα και αντιθέσεις. Προκειμένου να εξασφαλίσουν τον έλεγχο των πετρελαίων της Μέσης Ανατολής, εκμεταλλεύτηκαν το πρόβλημα του Κουβέιτ. Με τον πόλεμο του Κόλπου εξασφάλισαν όχι μόνο τη στρατιωτική παρουσία τους στη Μέση Ανατολή, αλλά και το μόνιμο ρόλο του τιμωρού με τους συνεχιζόμενους βομβαρδισμούς σε βάρος του λαού του Ιράκ. Επεχείρησαν, στη συνέχεια, μια ένοπλη εισβολή στην Αφρική, με αφορμή το πρόβλημα της Σομαλίας. Αργότερα ήρθε η σειρά των Βαλκανίων. Η Γιουγκοσλαβία, τελευταίο κατάλοιπο του σοσιαλιστικού κόσμου που δεν είχε καταρρεύσει ή ανατραπεί, έπρεπε να διαλυθεί. Γερμανοί, ΗΠΑ, Πάπας εκμεταλλεύτηκαν τον εθνικισμό των Κροατών, των Σλοβένων και των Βόσνιων, τους εξόπλισαν, τους στήριξαν διπλωματικά και κατόρθωσαν έναν πρώτο διαμελισμό της Γιουγκοσλαβίας. Στις μέρες μας επιχειρείται ο δεύτερος, εξίσου βάρβαρος με τον πρώτο.

Η ισορροπία της πολυεθνικής Βαλκανικής ήταν πάντοτε εύθραυστη, καθώς η διαμόρφωση των κρατών ήταν τελικά αποτέλεσμα ξένων επεμβάσεων και εξυπηρέτησε, εν πολλοίς, ξένα συμφέροντα. Το εθνικό πρόβλημα δεν λύθηκε ορθά στη Βαλκανική. Τα κράτη δεν σχηματίστηκαν με βάση τη σύνθεση του πληθυσμού. Η Βόρεια Ήπειρος, π.χ., δόθηκε στην Αλβανία, ενώ συμπαγείς αλβανικοί πληθυσμοί εντάχθηκαν στο γιουγκοσλαβικό κράτος. Η Γιουγκοσλαβία συγκροτήθηκε ως πολυεθνικό κράτος. Η Θράκη κόπηκε αυθαίρετα στα δύο, η Μακεδονία στα τρία κ.λπ. κ.λπ. Και τώρα έρχονται οι ΗΠΑ και οι Ευρωπαίοι να εκμεταλλευτούν υπαρκτά προβλήματα και αντιθέσεις, με τα γνωστά τραγικά αποτελέσματα. Οι λαοί και οι εθνότητες των Βαλκανίων συνυπήρξαν επί αιώνες ειρηνικά, συχνά κατοικώντας την ίδια περιοχή (Αλβανοί και Σέρβοι, Έλληνες και Αλβανοί, Έλληνες και Σλαβομακεδόνες κ.λπ.). Με τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο διαμορφώθηκαν ουσιαστικά τα σημερινά κράτη — όχι πάντα με βάση την αυτοδιάθεση των λαών, αλλά με τεχνητές συγκολλήσεις και διαχωρισμούς. Με τη σημερινή επέμβαση των ΗΠΑ και της Ε.Ε. προκλήθηκε μια νέα όξυνση των εθνικισμών που μπορεί να καταλήξει σε ένα τραγικό χάος: Οι Αλβανοί του Κοσσυφοπεδίου θέλουν μεγάλη Αλβανία και ξεοπλίζονται από τις ΗΠΑ, η Γιουγκοσλαβία αμύνεται για να διατηρήσει το Κόσοβο, η FYROM κινδυνεύει να κομματιαστεί, οι εθνικιστές της Βουλγαρίας ονειρεύονται να προσαρτήσουν τη Βόρεια Μακεδονία, ενώ η ελληνική αστική τάξη ελπίζει να παίξει το ρόλο του σταθεροποιητή (ενώ μετέχει με την ψήφο της και με την παρουσία πολεμικών στον πόλεμο) και προσδοκά οικονομικά κέρδη από την ανόρθωση των ερειπίων.

Για άλλη μια φορά στην ιστορία, δύσκολοι καιροί. Το αίμα των μικρών χύνεται για τα συμφέροντα των μεγάλων, αλλά και λόγω της αδυναμίας τους να αντιληφθούν ποιος είναι ο πραγματικός εχθρός: Εκατόν πενήντα χρόνια μετά το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* και το

«Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε», δύο σχεδόν αιώνες μετά το ενωτικό σάλπισμα του Ρήγα, οι λαοί της Βαλκανικής αλληλοσφάζονται, θύματα των ξένων επεμβάσεων και της δικής τους πολιτικής ανωριμότητας.

Η σημερινή έξαρση των εθνικισμών οφείλεται, πριν απ' όλα, στη στρεβλή λύση του εθνικού προβλήματος, καθώς και στις σύγχρονες ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις. Αυτή είναι μια πρώτη, ορατή και βασική αιτία. Εντούτοις, η εθνική ιδεολογία αποδείχτηκε περισσότερο ανθεκτική και ισχυρή απ' ό,τι πίστευαν οι μαρξιστές και απ' ό,τι φαντάζονται οι σημερινοί κήρυκες του τέλους της ιστορίας, του τέλους των ιδεολογιών, του ξεπεράσματος της έννοιας του έθνους κ.λπ., κ.λπ. Πώς θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε την αντοχή της εθνικής και εθνικιστικής ιδεολογίας στη σημερινή εποχή της κεφαλαιοκρατικής παγκοσμιοποίησης;

Είναι γνωστό ότι τα έθνη διαμορφώθηκαν, συγκροτήθηκαν, «αποκρυσταλλώθηκαν», τουλάχιστον στην Ευρώπη, κατά την περίοδο της εξάλειψης του φεουδαρχικού κατακερματισμού και της δημιουργίας συγκεντρωτικών πολιτικών συστημάτων στη βάση των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής. Το έθνος και το έθνος-κράτος είναι, από μια άποψη, δημιούργημα της κεφαλαιοκρατικής αγοράς. Αλλά είναι δημιούργημα από το τίποτα;

Το έθνος είναι ιστορική κατηγορία. Για να κατανοήσουμε την ιστορική διαδικασία του σχηματισμού των εθνών πρέπει να ανατρέξουμε στην προϊστορία τους. Να ανιχνεύσουμε τις μορφές κοινωνικής συμβίωσης που προϋπήρξαν και που, με τη διαλεκτική τους υπέρβαση, άρχισαν να διαμορφώνονται τα έθνη στους νεότερους χρόνους. Να δούμε σ' αυτά το νέο, αλλά και την επιβίωση και τη μεταλλαγή του παλιού.

Οι πρώτες μορφές κοινωνικής συμβίωσης (γέννη και φυλές) συγκροτήθηκαν στη βάση κοινής κατοχής του εδάφους, κοινής γλώσσας, δεσμών αίματος και κοινού ιδεολογικού εποικοδομήματος (μύθοι για κοινή καταγωγή, κοινή λατρεία και θρησκεία, ήθη και έθιμα κ.λπ.). Η συνένωση, συχνά πρόσκαιρη, των φυλών οδήγησε στη δημιουργία ομοσπονδιών. Στην πορεία διαμορφώθηκαν εθνότητες με βάση τη γεωγραφική ενότητα, την κοινή γλώσσα και όλο το κοινό μυθικό-ιδεολογικό εποικοδόμημα. Στην αρχαιότητα είχαμε, π.χ., τους λαούς της Αιγύπτου, της Περσίας, της Ασσυρίας, τους Εβραίους, τους Έλληνες, αργότερα τους Ρωμαίους, για να μην αναφερθούμε στις Ινδίες, την Κίνα ή στους λαούς της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Λαοί, εθνότητες ή έθνη; Η εθνότητα είναι ιστορικά προγενέστερη μορφή του έθνους. Ο Ένγκελς προτιμά την έννοια λαός. Οι Έλληνες, για να πάρουμε ένα παράδειγμα, πίστευαν στην κοινή τους καταγωγή, στη φυλετική τους ενότητα (π.χ. Ελλήνων προμαχούντες Αθηναίοι ή Έλληνες πλην Λακεδαιμονίων), είχαν περίπου κοινή γλώσσα, λάτρευαν βασικά τους ίδιους θεούς, αλλά δεν αποτελούσαν έθνος: οι αδιάκοποι πόλεμοι ανάμεσα στις πόλεις-κράτη (θυμηθείτε τους Πελοποννησιακούς πολέμους, τις κατακτήσεις των Μακεδόνων, τη σφαγή των Μηλίων από τους Αθηναίους κ.λπ.) αποδεικνύουν την έλλειψη εθνικής συνείδησης: το γεγονός, δηλαδή, ότι στην αρχαιότητα δεν υπήρξε ελληνικό έθνος.

Τα έθνη —τουλάχιστον στην Ευρώπη— συγκροτήθηκαν μέσα από μια μακρά διαδικασία μετά την κατάρρευση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και τον ύστερο μεσαίωνα, μέσα από κατακτήσεις, εξανδραποδισμούς, βίαιες αφομοιώσεις λαών. Το γαλλικό «έθνος», π.χ., συγκροτήθηκε με την αφομοίωση των Νορμανδών, των Βρετόνων, των εθνοτήτων της σημερινής Νότιας Γαλλίας, συχνά με σφαγές και θρησκευτικούς διωγμούς. Αλλά μέσα απ' αυ-

τή την πορεία διαμορφωνόταν, παράλληλα με τη συγκρότηση του έθνους, και η εθνική ιδεολογία, με τη διαλεκτική υπέρβαση και σύνθεση παλαιών ιδεολογικών στοιχείων και τη διαμόρφωση νέων. Η εθνική ιδεολογία συμπορεύτηκε με τη διαμόρφωση του έθνους και του κράτους — άλλοτε η ύπαρξη των βασικών στοιχείων του έθνους οδήγησε στη συγκρότηση του εθνικού κράτους και άλλοτε συνέβη το αντίθετο.

Ας υπενθυμίσουμε έναν ορισμό του έθνους: «Ιστορικά διαμορφωμένη κοινότητα ανθρώπων που δημιουργείται στην πορεία της διαμόρφωσης κοινού τύπου διαμονής, κοινών οικονομικών σχέσεων, κοινής λογοτεχνικής γλώσσας, καθώς και ορισμένων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του πολιτισμού και του χαρακτήρα τους» (*Λεξικό Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ*). Ο ορισμός αυτός, ορθός καταρχήν, υποβαθμίζει με τον αντιικεμενισμό του το ρόλο της ιδεολογίας ως συνεκτικής δύναμης και τις υπαρκτές ανάγκες των ατόμων που συγκροτούν το έθνος. Η ιδεολογία, στρεβλή ή διαυγής συνείδηση της πραγματικότητας, δύναμη συνοχής και δράσης, επιβιώνει μεταλλασσόμενη ως δύναμη προώθησης του ιστορικού γίνεσθαι είτε ως δύναμη αντιδραστική-σφβινιστική. Οι άνθρωποι, όντα κοινωνικά, έχουν ανάγκη να αισθάνονται ότι ανήκουν σε κάποια *κοινότητα*. Η έννοια της εθνικής ταυτότητας, έστω και αν συνήθως νοείται εξωιστορικά, ανταποκρίνεται σ' αυτή την ανάγκη. Το γεγονός ότι το άτομο μετέχει σε μια κοινότητα αποτελεί τη βάση της διαμόρφωσης ιδανικών, πλαστών ή ιστορικά δικαιωμένων. Οι λαοί αγωνίστηκαν στην πορεία των αιώνων γι' αυτά τα ιδανικά —εθνικά ή θρησκευτικά— συχνά θύματα της ίδιας της συνείδησής τους. Η τραγική σημερινή αντίφαση είναι ότι, σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης, αντί για τη δημιουργία μιας παγκόσμιας κοινότητας ισότιμων και ελεύθερων εθνών, έχουμε την αναβίωση και την έξαρση των πιο αντιδραστικών εθνικισμών. Οι πιο μαύρες ιδεολογίες εμφανίστηκαν ξανά στο προσκήνιο της ιστορίας, έκφραση της στρεβλής συνείδησης των λαών, συνείδησης που καλλιεργείται από τις ίδιες δυνάμεις που υποστηρίζουν θεωρητικά το ξεπέραςμα της έννοιας του έθνους, εμπόδιο στα κοσμοκρατορικά τους σχέδια.

Το εθνικό ζήτημα δεν μπορεί να λυθεί παρά με την ανατροπή του ανταγωνιστικού κεφαλαιοκρατικού συστήματος που ενισχύει τους εθνικισμούς, ενώ ταυτόχρονα καταστρέφει, μέσα από την ισοπεδωτική διαδικασία της κεφαλαιοκρατικής παγκοσμιοποίησης, ό,τι θετικό δημιούργησαν οι λαοί στην Ιστορία.